
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift 9 & 10 (1919), p. 321-340 en 362-370.

⁴ W. Balke, 'De Frank, de Fries en de Saks in ons. Predikant moet oog hebben voor de volksaard', in: *De Waarheidsvriend* (2010) nr. 31, p. 9-11.

⁵ Zie: Ton Dekker, *a.w.*; Herman Roodenburg, 'Ideologie en volkscultuur. Het internationale debat', in: Ton Dekker, Herman Roodenburg en Gerard Rooijackers (red.), *a.w.*, p. 66-109. Vgl. Rob van Ginkel, *Volks-cultuur als valkuil. Over antropologie, volkskunde en cultuurpolitiek* (Amsterdam 2000); Daniël Broersma, *Het wonderland achter de horizon. Groninger regionaal besef in nationaal verband 1903-1963* (Groningen 2005).

⁶ Zie: J.P. Kruijt, *De onkerkelijkheid in Nederland. Haar verbreiding en oorzaken. Proeve ener sociografiese verklaring* (Groningen 1933); 'Mentaliteitsverschillen in ons volk in verband met godsdienstige verschillen', in: *Mens & Maatschappij* 9 (1943), p. 1-28 en 65-83; 'Religiografie, met name in Nederland', in: *Nederlandsch Theologisch Tijdschrift* 1 (1946), p. 164-183; 'Verklaringen van de geografische verbreiding der kerkelijke gezindten in ons land', in: *Sociologisch Bulletin* 2 (1948), p. 33-56.

⁷ Zie: n. 6.

⁸ Vgl. H. Knippenberg, *De religieuze kaart van*

Voorts gebruiken wij het begrip 'geloofsmentaliteit', en wel onderscheiden van het begrip 'volksaard', dat veelal gebezigd werd en nog wel eens wordt om het eigene van een streek aan te duiden. Het suggereert dat het karakter van de bewoners van een regio bepaald wordt door etnische banden of kenmerken. Er zou dan sprake zijn van een erfelijke, aangeboren volksaard. Wie uitgaat van dergelijke biologische verbondenheid, begeeft zich op het terrein van de etnologie. Vanouds, sinds de achttiende eeuw, verdiept die wetenschap zich in vraagstukken inzake etniciteit. In de etnologie hebben zich in de vorige eeuw evenwel zodanige ontwikkelingen voorgedaan dat het begrip 'volksaard' discutabel geworden is.

Tot halverwege de twintigste eeuw werd etniciteit als belangrijke factor in de relatie tussen regio en religie gezien.⁵ Later kwam er meer nadruk te liggen op invloed van omgevingsfactoren.⁶ Kruijt bepleitte op grond van inzichten uit de sociale geografie een religieuze volkskunde ofwel religiografie.⁷ De methode daarvan kon worden toegepast op het terrein van godsdienst en kerk.⁸ Ten opzichte van de eerdere volkskundige benadering⁹ was dit een nieuw geluid.¹⁰ Er kwam meer oog voor sociaal-culturele ontwikkelingen en diversiteit binnen de bevolkingsgroepen die het oosten van Nederland bewoonden.¹¹ In deze zelfde fase valt het predikantschap van Willem Barnard in Hardenberg. Hij geldt als een voorbeeld van een auteur die enerzijds openstond voor de nieuwe tijd, en anderzijds nog sterk beïnvloed werd door volkenkundige stereotypen uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Barnard in en over het Saksische land

Na in de jaren 1938 en 1939 korte tijd Letteren in Leiden gestudeerd te hebben, ging Willem Barnard (1920-2010) in militaire dienst. Vervolgens studeerde hij theologie in Utrecht. Omdat hij weigerde om de loyaliteitsverklaring te ondertekenen, werd hij in 1943 in het kader van de Arbeitseinsatz in Berlijn tewerkgesteld. Na de oorlog, in 1946, werd hij hulppredikant, in 1947 predikant van de hervormde gemeente Hardenberg, totdat hij die in 1950 voor Nijmegen verruilde. Maar hij was meer dichter en theoloog dan dominee. Als Guillaume van der Graft publiceerde hij tientallen bundels poëzie en andere boeken. Een aantal gedichten heeft op enigerlei wijze te maken met 'dominee zijn op een dorp ergens in Overijssel', een zinsnede uit een gedicht van Jan Willem Schulte Nordholt voor zijn collega-dichter.¹²

Op 5 augustus 1946 schrijft Barnard in zijn dagboek: 'Wij gaan naar Hardenberg. Tinka [Christina van Malde, met wie hij op 19 september 1946 in het huwelijk zou treden] geestdriftig.'¹³ Is Barnard zelf ook enthousiast? Hij laat weten: 'Rechtvaardiging daarvan voor de *buitenwereld*: het is een goede inleiding tot het pas-